

היום שאחרי: האם ניתן להגן על ישראל בגבולות 1967?

אף שחשיבותה של השאלה הזאת ברורה מאליה, נראה כי מעולם לא הייתה נושא לדיון פומבי בישראל. מטרתו של מאמר זה היא להציג בפני קציני צה"ל תשובה אפשרית

פרופ' מרטין ון קרפלד

מבוא

האם ניתן להגן על ישראל בגבולות 1967? ואם כן כיצד? אף שחשיבותה של השאלה ברורה מאליה, נראה כי מעולם לא הייתה נושא לדיון פומבי שנערך בישראל. מטרתו של מאמר זה היא להציג בפני קציני צה"ל, האמונים על חשיבה אסטרטגית ואופרטיבית, תשובה אפשרית לשאלה זו.

ביטחון ישראל לפני 1967

כידוע לכול, התקיימה מדינת ישראל עד שנת 1967 בתנאי ביטחון קשים ביותר. אורכם של גבולותיה ביחס לשטחה של המדינה היה עצום. מרכזי האוכלוסייה העיקריים, כולל גוש דן, נמצאו במרחק של פחות מ-30 קילומטרים מהגבול הירדני ובמרחק של כ-70 קילומטרים מהצבא המצרי, שחנה ברצועת עזה. ירושלים הבירה נמצאה בקצהו של משולש מוקף ערבים, והכביש הראשי אליה עבר במרחק של

עד מלחמת ששת הימים איפשרו הקווים הפנימיים לישראל לרכז את כוחותיה בזירות נפרדות, ליצור עדיפות מקומית ולהכות את אויביה בזה אחרי זה

מאות מטרים מהגבול. ליד נתניה הגיע רוחבה של המדינה ל-16 קילומטרים בלבד, כך שתיאורטית ניתן היה לבתר אותה לשניים בתוך שעה או אף פחות מכך. נוסף על כל אלה החזיקו הירדנים בקו פרשת המים שבגדה המערבית – מה שהקל עליהם לפלוש לישראל ממזרח והקשה על ההתגוננות מפני פלישה כזאת.

למרות מצב גיאואסטרטגי קשה זה לא אמרו ראשי מערכת הביטחון

מומחה להיסטוריה צבאית ולאסטרטגיה



דאז נואש. החל מתקופת כהונתו של הרמטכ"ל השני, רב-אלוף יגאל ידין, הוחל בלימוד הנושא ובפיתוח דוקטרינה שנועדה לענות על האתגרים האלה. הדוקטרינה שהתגבשה בסופו של דבר הסתמכה על התרעה מוקדמת, על גיוס מהיר של כל המשאבים האנושיים והחומריים, על פיקוד מרכזי אחיד ועל העברה מהירה של המלחמה משטחנו לשטח האויב. על מנת לתרגם דוקטרינה זו לשפת המעשה נבנה צה"ל סביב עוצבות משוריינות מחד וטייסות של מטוסי קרב-הפצצה מאידך.

הגם שמצבה הגיאואסטרטגי הכולל היה קשה, היו לישראל גם יתרונות. אחד החשובים שבהם היה הקווים הפנימיים שבהם פעלה. אלה איפשרו לה לרכז את כוחותיה בזירות נפרדות, ליצור עדיפות מקומית ולהכות את אויביה בזה אחרי זה. על-פי הערכת, הוגדל באופן זה הסד"כ האפקטיבי של צה"ל בשיעור שנע בין רבע לשליש.

עצם העובדה שישיראל הייתה "אוד מוצל מאש", "מדינה במצור" ו"אי קטן בים של ערבים" – כפי שנהגו לומר באותם ימים – תרמה לתחושת ה"אין ברירה" ולהגברת המוטיווציה הזן של הלוחמים והן של העורף האזרחי. רמת ההשכלה של אוכלוסיית ישראל הייתה גבוהה בהרבה מזו של שכנותיה, מה שאיפשר רמת לחימה גבוהה יותר, הכשרה טובה יותר, ניצול טוב יותר של הטכנולוגיה האזרחית והצבאית והקמת תשתית תעשייתית-צבאית. ולבסוף, ישראל, בניגוד למדינות ערב, הייתה דמוקרטית אמיתית – מה שהבטיח את נאמנות אזרחיה ומנע את הצורך להקצות בעת מלחמה כוחות ניכרים לצורכי ביטחון פנים.

כפי שהתברר, היו אלה יתרונות מכריעים. כאשר פרצה

המלחמה, נזקקה ישראל לשישה ימים בלבד על מנת להכות את אויבותיה שוק על ירך.

לידתו של המושג "גבולות בני הגנה"

לאור הניצחון הכביר שנחלה במלחמה, כיצד אירע שמדינת ישראל הצליחה לשכנע את עצמה כי בעתיד לא תוכל עוד להתקיים ללא "גבולות בני הגנה"? בשאלה מעניינת זו עוסק ספרו של ראובן פדהצור "ניצחון המבוכה" (תל-אביב, 1996).

שני המומחים

הביטחוניים

הראשונים במעלה,

שישבו בממשלה

באותה תקופה, היו

שר הביטחון, משה

דיין, ושר העבודה

(ומאוחר יותר סגן

ראש-הממשלה) יגאל

אלון. דיין ראה את

רצועת עזה, את

פתחת רפיח ואת

מצרי טיראן כאזורים

החשובים ביותר.

ובלשונו: "עדיפה

שארם א-שייח'

(דהיינו מצרי טיראן)

בלי שלום מאשר

שלום בלי שארם א-

שייח'. כמו כן הדגיש

את חשיבותו של קו

פרשת המים, שממנו

ניתן להגן על ישראל

מפני פלישה ממזרח.

על מנת להגן על

איזור זה שאף להקים

חמישה בסיסי צבא

גדולים ולהקיפם ב"אגרופים" אזרחיים, ששטחם 20 אלף

דונם כל אחד. לעומת זאת, לא ייחס דיין חשיבות רבה לתעלת

סואץ, ובין 1971 ל-1973 אף ניסה להגיע עם המצרים להסדר

חלקי, שהיה מביא לנסיגה ישראלית מהתעלה. כמו כן לא

ייחס דיין חשיבות רבה לרמת-הגולן. לדעתו, סוריה "לא

היוותה איום" על ישראל. למעשה, אילו היו הדברים תלויים

רק בו, ספק אם רמת-הגולן הייתה נכבשת.

לעומת דיין, שאב אלון את סמכותו הביטחונית בעיקר

מן העובדה שהיה מפקד השדה המצליח ביותר של ישראל

במלחמת השחרור וכן מכך שהיה מחברו של ספר ידוע, "מסך

של חול", שכתב בנושא. דעתו הייתה כי האיזור החשוב ביותר

להגנת ישראל מפני התקפה מצד מזרח אינו קו פרשת המים,

אלא בקעת הירדן. על סמך השקפה זו אף פירסם את "תוכנית אלון", שבמסגרתה אמורים היו הבקעה וכן פרודור המוביל אליה להסתפח למדינת ישראל. יתרונה של תוכנית אלון – לעומת תוכנית דיין – היה טמון בכך שהיא ייעדה לסיפוח שטחים שהיו ריקים כמעט לחלוטין מאוכלוסייה ערבית.

אולם לאלון היו רעיונות נוספים. כתושב גינוסר שעל

שפת הכינרת הוא היה שותף לחרדתם של יישובי בקעת

הירדן מפני ההפגזות

הסוריות, שנמשכו

שנים ארוכות. בניגוד

לדיין, ייחס אלון

חשיבות רבה

לשליטה ישראלית

בגולן ואף סייע

לראשית ההתיישבות

באיזור זה עוד בטרם

התקבלה החלטת

ממשלה בעניין.

ראש-הממשלה,

לוי אשכול, לא היה

מומחה צבאי ולא

ניסה להכריע בין שתי

התפיסות. הן הוא והן

יורשתו, גולדה מאיר,

נתקלו בדיין במהלך

דרכם הפוליטית זמן

רב לפני מלחמת

ששת הימים וחששו

מפניו. שניהם

השתמשו באלון על

מנת לאזן את מעמדו

של דיין כמומחה

מספר אחת לענייני

ביטחון וכשר

הפופולרי ביותר

בממשלה. שניהם גם חששו כי כל עמדה שינקטו תהפוך

לעמדת מוצא, ובאופן כזה תיטול מידי ישראל חלק מקלפיה

– אם וכאשר תיגש לנהל משא-ומתן לשלום עם שכנותיה.

מאחר שלא התנהל משא-ומתן לשלום, לא הוכרע דבר.

כתוצאה מכך הלכה הנוכחות הישראלית בכל השטחים – הן

זו האזרחית והן זו הצבאית – והתעצמה ללא מחשבה כוללת

וללא תכנון, כמעט בהיסח הדעת. וככל שהנוכחות התעצמה,

כך היה צריך להמציא סיבות נוספות מדוע אי-אפשר לוותר

עליה. כך אירע שהלכה למעשה המשיכה ישראל להחזיק

בשטחים שכבשה. היא עשתה זאת אפילו בלי שניסתה

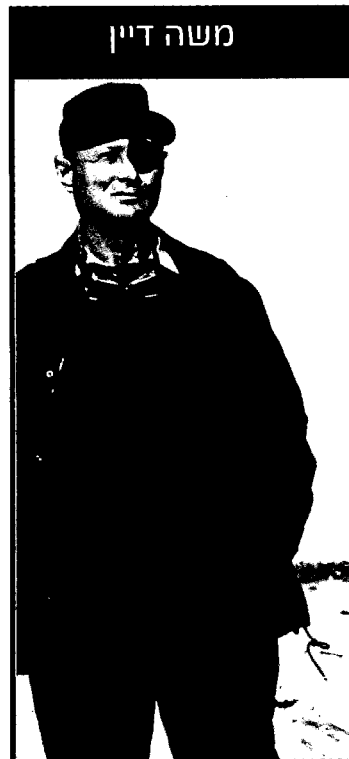
להתייחס לשאלה עם מי היה הצדק: דיין או אלון. בדיעבד

ייתכן ששניהם צדקו; ואולי אף לא אחד מהם.



יגאל אלון

דעתו הייתה כי האיזור החשוב ביותר להגנת ישראל מפני התקפה מצד מזרח אינו קו פרשת המים, אלא בקעת הירדן



משה דיין

הדגיש את חשיבותו של קו פרשת המים, שממנו ניתן להגן על ישראל מפני פלישה ממזרח

אין סיבה לחשוב שמצבה הגיאוגרפי-אסטרטגי הכולל של ישראל יורע בצורה משמעותית כתוצאה מנסיגה לקווי 1967. הבעיה העיקרית – חוסר היכולת להשיג הכרעה פוליטית – תישאר בעינה, אולם ספק אם תוחרף. לעומת 1967, סביר להניח כי העולם יגביר את מחאותיו במקרה של מכה מקדימה ישראלית. אולם מאחר שהמעצמה היחידה (למעט ארצות-הברית) שהייתה מסוגלת להתערב אינה קיימת עוד, תהיה יכולתו הפיזית של העולם למנוע את המכה המקדימה או לבלום אותה פחותה מכפי שהייתה אז. הדבר נכון במיוחד אם המכה תתבסס על כוח אש ולא על תמרון ועל כיבוש שטח, כפי שיוסבר להלן.

הגנה מפני טרור

הבה נניח, לצורך הדיון, כי ישראל שבה לקווי 1967 או לדבר מה קרוב מאוד אליהם מבחינה אסטרטגית. במקרה הטוב, יביא הדבר להקמת מדינה פלסטינית ריכוזית, שתכיר בישראל ותחתום איתה על הסכם שלום. במקרה הרע תיאלץ ישראל להמשיך להגן על עצמה מפני טרור. בהקשר הזה ראוי להזכיר כי במהלך 10 השנים שלפני מלחמת ששת הימים נהרגו בסך הכול 35 ישראלים בפעולות איבה. מספר זה קטן ממספר האבדות שסבלה ישראל כמעט מדי חודש בחודשו בזמן האינתיפאדה השנייה.

על מנת להגן על ישראל, שחזרה לקווי 1967, מפני טרור יש להקים גדר – ובמקומות מסוימים אף חומה – שיחצו בינה לבין השטחים. גדרות כאלה קיימות, כמובן, גם היום, ומספרן רב לאין-ספור: יישובים רבים וכל מוצב צה"ל מוקפים בגדר משלהם, ועוד היד נטויה. מבחינה צבאית טהורה מה שיתבקש הוא איחוד כל הגדרות למערכת כוללת אחת וריכוז השמירה בצד אחד שלה. דבר זה יביא, מן הסתם, לחיסכון של עד 80% בכוח אדם ובאמצעים. במקום שחלק מהמתנחלים יקבלו הגנה, כפי שהמצב כיום, יזכו בה תושבי ישראל כולם. הגדר תמנע באחת את הצורות החשובות ביותר של הטרור, דהיינו הנחת פצצות, פיגועי התאבדות, ירי מטווח קצר, שימוש בנשק קר וכן חטיפת אזרחים וחיילים.

מתוך הניסיון ההיסטורי אנו למדים כי גדרות וחומות ממלאות את תפקידן. אומנם אין גדר שלא ניתן לעבור אותה – כפי שאחד ממוריי היה נוהג לומר: לכל דבר יש גבול, ולכל גבול יש מסתננים – אבל תפקידה הוא בראש ובראשונה פסיכולוגי. החומה הסינית הגדולה מילאה את תפקידה בהצלחה רבה במשך מאות שנים, וכך גם עשה ה-limes הרומאי. בימינו ניתן לציין את חומת קוריא, שבמשך 50 השנים האחרונות הביאה לשקט כמעט מוחלט בחצי האי המשוער הזה. דוגמאות נוספות הן החומה שחילקה את

משוואת האסטרטגיה הרבתי

ברמת האסטרטגיה הרבתי מצאה את עצמה ישראל שלפני 1967 בעמדת נחיתות ברורה, ותוצאותיה של מלחמת ששת הימים לא שינו מצב זה באופן עקרוני. אף ששטחה גדל פי שלושה ויותר, נותרה ישראל אי בים ערבי, מה שמנע ממנה אפשרות להשיג הכרעה פוליטית ולאץ את אויביה להשלים עימה. אף שהמרחק בינה לבין בירות ערב העיקריות קטן – הדברים אמורים בייחוד ביחס לדמשק – עתידה הייתה מלחמת לבנון להוכיח כי כיבוש ישראלי של בירה ערבית אינו רעיון מוצלח. לערים יש מנהג מגונה לשאוב לתוכן כמות עצומה של גייסות – דבר שישאל לא יכלה להרשות לעצמה. בשל המצב הפוליטי העולמי פעל שעון החול כמעט תמיד נגד ישראל. תקתוקו של שעון זה הביא לכך כי כל מתקפה ישראלית, ותהיה מוצלחת ככל שתהיה מן הבחינה הצבאית, עתידה הייתה להיבלם בידי המעצמות בטרם תשיג את מטרתה. כך אירע הן כאשר צה"ל פלש לסיני ב-1948, הן ב-1956 והן ב-1973. הגבולות בני ההגנה שמהם יצאה ישראל למלחמת יום הכיפורים לא שינו את המצב הזה.

הבה נניח לרגע כי ישראל שבה לגבולות 1967. הבעיה העיקרית – דהיינו חוסר האיזון הגיאוגרפי-אסטרטגי וחוסר היכולת להשיג הכרעה פוליטית – לא יעברו שינוי מהותי לטוב או לרע. לכן שיקול זה כמעט שאינו רלוונטי. למשל, כוחות ישראלים לעולם לא ייכנסו לקהיר, יהיו הנסיבות אשר יהיו. כל שטח ערבי שייכבש צפוי שיהפוך לנטל ולא לנכס. בגבולותיה החדשים

ישנים ייתכן שישאל תיאלץ לחזור ולאמץ את הדוקטרינה של מכה מקדימה (אולם, כפי שנראה בהמשך, הדבר אינו מובן מאליו). בעקבות שינויים שחלו בחוק הבין-לאומי סביר להניח שהעולם יתייחס למתקפה כזאת אפילו ביתר חומרה מכפי שעשה לפני 36 שנים.

יחד עם זאת, מאז קץ המלחמה הקרה קיימת בעולם רק מעצמה אחת, המסוגלת לעצור את צה"ל: ארצות-הברית. מעצמה זו היא בעלת בריתנו הקרובה, ולאור מצבה הפנימי אין להעלות על הדעת אפשרות של פעולה צבאית שלה נגדנו. לא זו בלבד, אלא שהחשש שפעולה ישראלית במזרח התיכון תסבך את ארצות-הברית בהתנגשות עם ברית-המועצות אינו קיים עוד. במילים אחרות, היום אין לארצות-הברית סיבה לבלום את ישראל. בתנאים מסוימים היא עשויה לסבול בשתיקה או אפילו לעודד מתקפה שתמחץ את כוחה הצבאי של מדינה ערבית אחת או יותר, כפי שאירע ערב מלחמת ששת הימים וכפי שאירע שוב בעת תקיפת הכור הגרעיני העיראקי ביוני 1981.

אחדים משיקולים אלה מושכים לכיוון אחד, אחרים לכיוון אחר. את העתיד אומנם קשה לחזות, אולם בסך הכול

דוגמת מלחמת יום הכיפורים. לישראל בגבולות ה־4 ביוני 1967 לא היה עומק אסטרטגי, והשאלה היא עד כמה חמורה הבעיה, והאם ניתן לפתור אותה ללא אחזקת שטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים. דרך אחת להתגבר על העדר עומק אסטרטגי היא

ברלין, ואשר הפכה את העיר מחבית חומר־נפץ לאחד המקומות הרגועים ביותר עלי אדמות, וכן החומה החוצה את קפריסין. המקרה הקפריסאי מעניין במיוחד. הקמת החומה התאפשרה אחרי שבוצע טרנספר שכלל מאות אלפי אנשים. כ־30 שנה לאחר הקמת החומה יש היום המדברים

על פירוקה ועל איחודו מחדש של האי, אף כי אין שני עמים השונאים זה את זה יותר – ובמשך זמן רב יותר – מאשר היוונים והטורקים.

מה שנכון בעולם נכון גם בישראל. כפי שראשי מערכת הביטחון ואף שרים בממשלה אמרו פעמים רבות, גדר המערכת שהוקמה מסביב לרצועת עזה מתפקדת היטב. במשך 2002 היא מנעה לחלוטין ממחבלים להיכנס לשטח ישראל. המעטים שניסו לחצותה נבלמו מייד. ולבסוף, גדר ההפרדה עובדת היטב גם בגבולנו הצפוני. חיזבאללה הוא ארגון טרור מובהק. איש אינו חושד בו שהוא נמנה עם אוהבי ישראל, ואיש אינו חושב שהוא אינו מסוגל לבצע פיגועים, כולל חדירות וירי. למרות זאת, מאז שיצא צה"ל מזרוע לבנון במאי

2000 נורו באיזור פחות משנורו בו קודם לכן בשבוע אחד. בצד הלבנוני של הגבול יש גם תנופת בנייה עצומה, מה שמצביע על ביטחון מסוים כי מצב זה יימשך.

גדר לא תוכל לפתור את כל הבעיות. היא לא תיתן מענה לירי מרגמות ולשיגור טילי "קסאם" למיניהם, אולם סביר להניח שירי כזה כלל לא יתרחש.

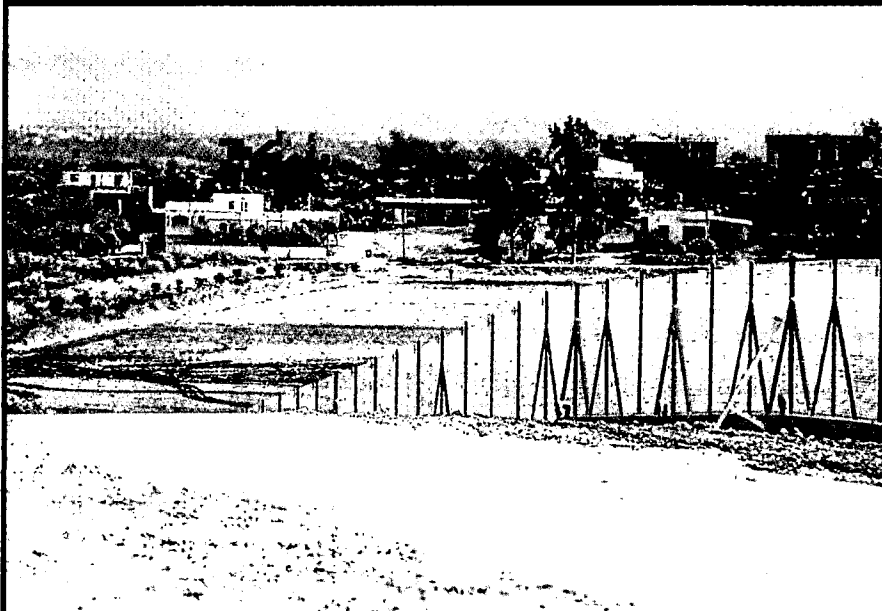
ראשית, סיום הכיבוש עצמו יביא מן הסתם לשינוי קיצוני במוטיווציה של הצד האחר, כפי שאירע גם בלבנון. שנית, במקרה שיפתחו באש, ייאלצו הפלסטינים להביא בחשבון את עוצמתו של צה"ל, שהיא גדולה משלהם אלף מונים. המצב הנוכחי

מונע מצה"ל להפעיל את רובה המכריע של עוצמה זו ולמעשה הופך אותה במידה רבה לבלתי רלוונטית. אם הנסיגה לא תביא להפסקת הפיגועים, תוסרנה הכפפות.

הגנה מפני מתקפה קונוונציונלית

בעת שהומצא המונח "גבולות בני הגנה", הייתה הכוונה קודם כול לגבולות, שמהם ניתן להדוף מתקפה קונוונציונלית –

גדר ההפרדה שליד הכפר סאלם בצפון השומרון



מתוך הניסיון ההיסטורי אנו למדים כי גדרות וחומות ממלאות את תפקידן

באמצעות עדיפות כמותית ואיכותית. בזמן מלחמת ששת הימים נטו יחסי הכוחות לטובת הערבים בשיעור של 2.5 ל־1. הניצחון של ישראל הושג אז במידה רבה בזכות ההפתעה. יחסי הכוחות האלה נותרו בעינם במלחמת יום הכיפורים. אולם מאז השתנה המצב. שנות ה־70 ראו התעצמות רבה של צה"ל, וזו נמשכה גם בעשורים שלאחר מכן.

לא רק הצבא התעצם. בעשור שחלף מסוף שנות ה־80 ועד לשנת 2000 – כאשר פרצה האינתיפאדה השנייה – צמחה כלכלתה של ישראל בצורה דרמטית, עד כי הפכה לאחת מ־20 המדינות העשירות בעולם (מבחינת התוצר לנפש). גם עתה, למרות המשבר הכלכלי העמוק, התל"ג של ישראל עדיין גדול מזה של מצרים, של סוריה ושל ירדן גם יחד. הצמיחה הכלכלית, השינויים החברתיים שחוללה וסיוע אמריקני מסיבי בכסף, בנשק ובטכנולוגיה איפשרו לישראל ולצה"ל להתעצם בקצב שהוא כמעט חסר תקדים בהיסטוריה. מעולם לא החזיקה מדינה כה קטנה בצבא כה אדיר. נכון להיום, על־פי דעת מומחים, גדול כוחו של צה"ל מכוחם של צבאות

סיום הכיבוש עצמו יביא מן הסתם לשינוי קיצוני במוטיווציה של הצד האחר, כפי שאירע גם בלבנון

ערב יותר מתמיד.

היריבה הפוטנציאלית העיקרית של ישראל הייתה ונותרה מצרים. אומנם ישראל ומצרים חתמו על חוזה שלום, אך למרות זאת ניתן לתאר תרחישים שיובילו למלחמה

לישראל קטן מכפי שהיה בעבר.

בניגוד למצב ששרר בין 1967 ל-1973, הרי במקרה של התקפה כוללת מצד מצרים תהיה הפעם לישראל התרעה מוקדמת, שתאפשר לה לערוך את כוחותיה הקונוציונליים לאורך הגבול או אף לפלוש לסיני.

יתר על כן, בתרחישים קיצוניים ניתן להעלות על הדעת שימוש בנשק גרעיני טקטי – אם אכן הוא מצוי בידי ישראל – על מנת לחסום את מצרי הגידי והמיתלה ולמנוע זרימת כוחות ממצרים לישראל דרך חצי האי סיני. מאחר שמדובר במדבר שומם, הרי לא ייגרם כתוצאה מכך נזק סביבתי משמעותי. הדברים נכונים באותה המידה גם לגבי השטח שבו עובר הכביש הראשי המוביל מרבת-עמון לבגדאד. גם זהו איזור מדברי, וגם בו אפשר להעלות על הדעת שימוש בנשק גרעיני טקטי בלי שתהיינה לכך תוצאות סביבתיות משמעותיות. יחד עם זאת, לפחות בעתיד הנראה לעין לא נשקף לישראל שום איום ממשי מכיוון עיראק בעקבות כיבושה בידי האמריקנים.

מה שנכון לגבי מצרים נכון ביתר שאת לגבי סוריה. בפעם האחרונה שצבאה התנגש בצה"ל הוא הובס, בעיקר באוויר. בראשית שנות ה-80 חתרה סוריה להשיג מה שהיא כינתה "איזון אסטרטגי" עם ישראל, אולם נכשלה בכך ומאז הלכה ונחלשה. סוריה איבדה את תמיכתה של ברית-המועצות, אך בניגוד למצרים לא זכתה לסיוע ממעצמה אחרת. סוריה היא מדינת עולם שלישי, שאין לה לא משאבים אנושיים כמו למצרים ולא כסף הדרוש לרכש של ציוד צבאי מתקדם. כתוצאה מכך צבא סוריה הוא כיום צבא מפגר כמעט בכל פרמטר אפשרי. על-פי הנתונים

האחרונים, גדול תקציבה הצבאי של ישראל פי עשרה מזה של סוריה. הפער ביבוא נשק (סוריה כמעט שאינה מייצרת נשק קונוציונלי) גדול הרבה יותר. עיראק, שהשתתפה כמעט בכל מלחמה נגד ישראל, ואשר הייתה תמיד מעין עתודה אסטרטגית של החזית המזרחית, איבדה למעשה את כל עוצמתה הצבאית בעקבות המלחמה נגד ארה"ב ובריטניה, ולפחות בעתיד הקרוב היא איבדה גם

פרידטור (A) נושא 2 טילי "הלפיר"



לחלק מהמטוסים ללא טייס הנמצאים כיום בפיתוח במערב יהיו הן הטווח הדרוש והן יכולת השווייה כדי לתקוף מטרות בזירות מרוחקות

נוספת בין שתי המדינות, ועל צה"ל להביא אפשרות זאת בחשבון. צבא מצרים הוא גדול, ואת ציודו הסובייטי המיושן הוא החליף בחלקו בציוד אמריקני חדש. יחד עם זאת שני הצבאות – של ישראל ושל מצרים – אינם עומדים זה מול זה. בעקבות פירוז סיני מפריד ביניהם איזור חיץ בעומק של

כ-150 ק"מ – מצב שאותו תיאר אלוף (מיל) עזר ויצמן כ"אידיאלי" מבחינת ביטחונה של ישראל. הדבר נכון עוד יותר, משום שמערכת ההגנה האווירית האדירה, שהייתה המשענת העיקרית של מצרים במלחמת יום הכיפורים, כבר אינה קיימת. באשר ליחסי הכוחות

באוויר, הנשיא מובארק – שפיקד על חיל האוויר המצרי במלחמת יום הכיפורים ולכן מכיר היטב את הסוגיה – אמר כי כל מי שמטיף למצרים לצאת למלחמה נגד ישראל אינו יודע על מה הוא שח. חשוב מכול: התמוטטות ברית-המועצות יצרה מצב שבו אין מצרים יכולה לסמוך כי תקבל כמעט בחינם כמויות בלתי מוגבלות של תחמושת ושל חלפים. מכל הסיבות האלה כוחה הצבאי של מצרים ביחס

סוריה היא מדינת עולם שלישי, שאין לה לא משאבים אנושיים כמו למצרים ולא כסף הדרוש לרכש של ציוד צבאי מתקדם

יחד עם זאת, כל עוד נותר חצי האי סיני מפורז, הרי הצבת צבא ברצועת עזה היא בגדר התאבדות, שכן ניתן יהיה לכתר אותו באמצעות כיבוש צומת רפיח. במבצע קדש נזקקה אוגדת לסקוב, שעליה הוטלה המשימה, ללילה אחד בלבד על מנת לכבוש את מוצבי רפיח, ואילו במלחמת ששת הימים בוצעה המשימה הזאת במהירות רבה עוד יותר. כללו של דבר, וכפי שחלק מאנשי מערכת הביטחון אמרו פעמים רבות, נסיגה מהרצועה אינה מהווה סיכון אסטרטגי לישראל.

באשר לגדה המערבית, הרי כפי שכבר צוין, הקו הירוק עובר קרוב מאוד למרכזי האוכלוסייה של ישראל – ונושק ממש לעיר הבירה שלה. העובדה שקו פרשת המים יהיה בידי הפלסטינים יקשה על ההגנה מפני מתקפה שתבוא מכיוון זה. לעומת זאת, הגדה עצמה בולטת לתוך שטח ישראל ומוקפת על ידי משלושה עברים. במקרה שכוח

ערבי כלשהו יחדור לתוכה ממזרח, ובהנחה שצה"ל יישאר שלם, ניתן יהיה לנתק אותו על-ידי תנועת מלקחיים מצפון וממזרח. שלא כמו ב-1967, קיים כיום כביש העובר לכל אורך הבקעה ומאפשר תנועה מהירה. מבצע כזה ייארך לא יותר מארבע שעות ויהפוך כל פלישה ערבית כזאת להתאבדות של ממש. אפילו אם נניח כי כוח ערבי יצלח את הבקעה ויעלה לתוך ההרים, הוא יתנקז לתוך כארבעה כבישים החוצים את הגדה ממזרח למערב. פני השטח באיזור הם קשים, ולכוחות שינועו בצירים לא תהיה כל אפשרות לעזוב אותם או לבוא זה לעזרתו של זה.

בהיעדר עומק אסטרטגי תצטרך ישראל ליצור לעצמה עומק אסטרטגי מלאכותי.

הצעות בעניין הזה כבר נשמעו מפי אלוף (מיל') ישראל טל וממפקד חיל הים, אלוף יידיה יערי. גרסאות מסוימות של תוכניותיהם אף התפרסמו ב"מערכות" – אם בשם שלהם ואם בשמותיהם של אחרים שעסקו בבעיה מנקודות ראות שונות. הבעיה נחלקת לשניים: הגנה מפני מתקפה קונוונציונלית מחד והגנה מפני מתקפת מטוסים ארוכי טווח, טילי קרקע-קרקע ואמצעים להשמדה המונית מאידך. בפרק הנוכחי אדון רק בהגנה הקונוונציונלית, ואילו את שאלת ההתגוננות מפני מתקפת טילים ומתקפה

את עצמאותה המדינית. היום ובעתיד הנראה לעין היא לא תוכל לסכן שום מדינה, ובוודאי שלא את ישראל. השפעתה על מאזן הכוחות באיזור היא איפוא שולית. הדברים נכונים גם ביחס לעוצמה הקונוונציונלית של איראן וכן לגבי ירדן ולבנון. הראשונה רחוקה מדי מהזירה, ואילו שתי האחרות



האלופים ישראל טל וידיה יערי רואים את עתידה הצבאי של ישראל בים

חלשות.

מרכיב חשוב נוסף בהגנה מפני מתקפה קונוונציונלית הוא ההתרעה. כיום נשענות מערכות ההתרעה והמודיעין בעיקר על סדרה של תחנות קליטה אלקטרוניות המוצבות על פסגות הרים לאורך גבולנו המזרחי. בהנחה כי הגדה תפונה, יהיה צורך למצוא להן תחליף – למשל באמצעות כדורים פורחים. מגובה של שני קילומטרים ועם הציוד המתאים יוכלו אלה "להביט" למרחק של יותר מ-100 קילומטרים מזרחה. נכון שהכדורים הפורחים האלה פגיעים לטילים נ"מ, אולם עצם הפגיעה בהם תהיה בבחינת התרעה מוקדמת. עקב זאת ייתכן שיש מקום לשקול את האפשרות להטעין את חלקם בתפוחי-אדמה או באבנים.

לאור המרחקים הקטנים, ייתכן שחלק מהכדורים הפורחים יוכלו לרחף מעל לים על מנת להרחיקם מטווח הטילים נ"מ בלי לפגוע ביעילותם. מאחר שהכדורים לא יהיו מאוישים, לא יביא אובדנם לתוצאות חמורות.

המרכיב השלישי הוא ההגנה עצמה. בדרום מצויה רצועת עזה, שהיא אצבע צרה וארוכה הבולטת לתוך ישראל. אם יוצב בה צבא זר, הוא יוכל לסכן את תל-אביב, את באר-שבע, את הנגב וכן מתקנים צבאיים רבים הפזורים בשפלה.

בהעדר עומק אסטרטגי תצטרך ישראל ליצור לעצמה עומק אסטרטגי מלאכותי. עומק זה היא יכולה להשיג בים

באופן זה תבוא על פתרונה - לפחות באופן חלקי - אחת הבעיות המרכזיות העומדות כיום בפני צה"ל: פגיעותם של בסיסי חיל האוויר. נוכח הפער הכלכלי בין הצדדים, יהיה כל צבא שהמדינה הפלסטינית העתידית תוכל להקים כה קטן וחלש, עד כי צה"ל

בלתי קונוונציונלית אדחה לחלק הבא של מאמר זה. הן טל והן יערי רואים את עתידה הצבאי של ישראל בים. בלי להיכנס לפרטים, מדובר בהצטיידות באוניות גדולות, יחסית, אך לא יקרות במיוחד, ובהתאמתן לביצוע תקיפות בעומק שטחו של האויב. ציודן ההתקפי לא יכול

פלוגת טנקי "צנטוריון" במלחמת יום הכיפורים ברמת הגולן



באמצעים הקיימים היום יתקשה צה"ל להדוף פלישה סורית מרמת הגולן

יוכל להתמודד עימו גם בלי שיזדקק לגיוס מילואים כללי. יתר על כן, ישראל לא תאפשר לצבא הפלסטיני להתחמש בנשק כבד ולא תתיר להציב שום כוח זר בגדה. נהר הירדן יישאר איפוא גבול הביטחון של ישראל, בדומה למצב כיום. חציית הנהר בידי כוחות ערביים שיבואו ממזרח תוכרז כ"קאזוס בלי" (עילה למלחמה) באותו אופן שהדבר נעשה בעבר במקרה של פלישה עיראקית לירדן.

ברגע שתתקבל התרעה על ריכוז כוחות גדול המתכוון לחצות את הירדן, הוא יותקף מהאוויר ומהיבשה בכל הנשק המדויק העומד לרשות צה"ל, וגורלו לא יהיה שונה מגורלה של החטיבה המשוריית הירדנית, שעשתה את דרכה מיריחו לירושלים ביום השני של מלחמת ששת הימים, ושרידיה המפויחים נותרו בצידי הדרך

עוד שנים ארוכות לאחר תום המלחמה. ברמת הגולן תהיה התמונה דומה. כדברי דיין, בכל 19 השנים ממלחמת השחרור ועד מלחמת ששת הימים לא היו הסורים בבחינת איום ממשי על מדינת ישראל. בעקבות אובדן הרמה גברה המוטיווציה הסורית לאין שיעור, ובהתכוננם למלחמת יום הכיפורים יצרו עדיפות מספרית גדולה בזירה. בזכותה הצליחו לשטוף את קווי ההגנה של

לארגונו של אוסאמה בן-לאדן, "אל-קאעידה". מהירי נהרגו כל ששת נוסעי המכונית. לחלק מהמטוסים ללא טייס הנמצאים כיום בפיתוח במערב יהיה הן הטווח הדרוש והן יכולת השהייה כדי לתקוף מטרות בזירות מרוחקות. לעומת מטוסים מאוישים, יתרונם הגדול של המזל"טים (וגם של טילי השיוט) הוא בכך שהם קטנים, קלים לתחזוקה (חלקם ניתן להחזיק באחסון יבש במשך שנים ארוכות), זולים יחסית וכמובן אינם נזקקים לטייסים. משמעות הדבר היא שאובדנם לא יהיה כרוך בהוצאות רבות ולא יחייב הקמת מערך מיוחד להצלת הטייסים.

בהיותם בלתי מאוישים, יכולים כלים כאלה לעמוד בכוחות G גדולים הרבה יותר מאשר מטוסים. מסיבה זאת ניתן יהיה לשגרם ממסלולים קצרים ומאולתרים באמצעות

רקטות מאיצות ולבלום אותם באמצעות כבלים או רשתות אחרי שיחזרו וינחתו. רבים מהכלים שבהם מדובר הם כה קטנים וקלים להסתרה, עד שניתן יהיה להציבם גם ביבשה - בין אם בבסיסים קבועים ובין אם על גבי כלי-רכב המיועדים לכך. כלי-הרכב האלה ינועו מימ"ח לימ"ח (הימ"ח עמם יהיו קטנים, יחסית, מה שיקל גם על מיגונם) ויצטיידו בכלים חדשים כדי להחליף את אלה שכבר שוגרו.

כל צבא שהמדינה הפלסטינית העתידית תוכל להקים יהיה כה קטן וחלש, עד כי צה"ל יוכל להתמודד עימו גם בלי שיזדקק לגיוס מילואים כללי

לחלוף מעל לכל אלה ולהתעלם, במידה רבה, מקיומם. כפי שאמר פעם עזר ויצמן בהיותו שר הביטחון, כאשר מדובר בלוחמה אווירית (בין אם התקפית ובין אם הגנתית), אין לברית בין הבתרים כל משמעות. מטוסים וטילים סוריים או עיראקיים או איראניים יגיעו לישראל גם אם זו תוסיף להחזיק בבקעת הירדן (כפי שרצה יגאל אלון) או בגב ההר (כפי שרצה משה דיין). פינוי רצועת עזה לא יוסיף ולא יגרע מיכולתם של טילים מצריים או לוביים להגיע לישראל ולפגוע בה.

יש בעולם מדינות רחבות ידיים, כגון ארצות-הברית, רוסיה וסין, ששטחיהן גדולים דיים על מנת לפזר את כוחותיהן, את מפעלי התעשייה שלהן וכן את כל שאר נכסיהן. אחרות התברכו ביערות, שבהם ניתן להסתיר נכסים צבאיים. הסתרה יעילה יכולה למנוע את השמדת הכוח הצבאי גם מול אויב הנהנה מעליונות טכנולוגית וכמותית מוחצת, כפי שהוכיחה מלחמת קוסובו ב-1999. לאחר שסרביה

צה"ל וכמעט כבשו את כל דרום הרמה. אולם בהנחה כי ישראל תשוב לגבול הבין-לאומי, יאבדו הכוחות הסוריים את היכולת להתפרס לרוחב. אלה מהם שינסו לפלוש לישראל, יתנקזו בארבע דרכים עיקריות המובילות לבקעת



הן בסיסי חיל האוויר והן הימ"חים עשויים להיקלע לטווח של ארטילריה או של קטיושות שיטוגרו מעבר לגבולות

הירדן, וזאת בלי שתהיה להם אפשרות לסטות מהן או לבוא זה לעזרתו של זה.

לאור היתרון הטופוגרפי שמעניקה השליטה ברמה, יתקשה צה"ל להדוף פלישה כזו באמצעים הקיימים היום, דהיינו אוגדות יבשה המסתמכות בעיקר על שריון ועל ארטילריה. אולם השימוש באמצעים אחרים – נוסף על מסוקי קרב ו-MLRS ניתן לחשוב גם על אמצעי לחימה בעלי טווח של כ-40 ק"מ שיטוגרו במסלול תלול, אך יונחו למטרותיהם בצורה מדויקת – ישנה מצב זה מן הקצה אל הקצה.

אפשרות מעניינת שזוכה היום לתשומת לב רבה בספרות המקצועית העולמית, היא הקמת מערך נגד מטוסים ונגד טק"ק שיתבסס לא על היבשה, אלא על ספינות

הגנה מפני מטוסים, טק"ק ונשק לא קונבנציונלי

מאז ומתמיד הוכתבו תנועותיהם ויכולת הלחימה של כוחות יבשתיים במידה רבה בידי גורמים טופוגרפיים וגיאוגרפיים כגון נהרות, הרים, יערות, ביצות, מדבריות וכן יישובים אזרחיים ודרכים. כוחות האוויר, לעומת זאת, מסוגלים

נכנעה – בתום מערכה אווירית ממושכת, שבה הפעילו האמריקנים את מיטב טכנולוגיות הגילוי שלהם – נדהמו בנאט"ו לראות כיצד כל הכוח הסרבי נסוג מקוסובו כשהוא שלם כמעט לחלוטין. ישראל אינה נמנית עם המדינות עתירות השטח ומקומות המסתור. שטחה של ישראל בתוך הקו הירוק הוא קצת יותר מ-20.5 אלף קמ"ר, ואילו הגדה המערבית ורצועת עזה משתרעות על קרוב ל-6,500 קמ"ר. אף ששטחי הגדה המערבית קשים לתנועה, הם חשופים למודיעין אווירי – כולל לוויינים, שאת תמונותיהם ניתן לקנות כיום בשוק החופשי. קשה מאוד, ואולי אף בלתי אפשרי, להסתיר בהם כוחות גדולים יותר מאשר חוליות טרור. יתרה מזו, שטחי הגדה מאוכלסים בצפיפות, ואוכלוסייתם, שהיא עוינת לנו, מנהלת נגדנו מלחמת גרילה. בתנאים אלה יהיה כל ניסיון להשתמש בגדה – ועל אחת כמה וכמה ברצועת עזה – לשם פיזור נכסים ישראליים לקראת התקפה בגדר איוולת מוחלטת, ואכן אין סימנים שישראל עושה זאת.

לחדור דרך ההגנה שמספקות לישראל סוללות טילי ה"חץ". גם הימ"חים לא תוכננו לעמוד במתקפה גרעינית, וגם לא ניתן יהיה להקשיחם בפני מתקפה כזאת ללא השקעות עתק. מתברר איפוא שקיימת רק אפשרות אחת: להעביר חלק נכבד מהיכולת ההתקפית של ישראל מהיבשה אל הים, כפי שמציע, למשל, יו"ר ועדת החוץ והביטחון של הכנסת, יובל שטייניץ, במאמרו ב"מערכות" 383 ("הים כעומק האסטרטגי של ישראל").

במילים אחרות: כאשר מדובר בהגנה מפני חדירות ארוכות טווח – בין באמצעות מטוסים ובין באמצעות טילים – וכן בקיומו או אי-קיומו של מאזן אימה בלתי קונוונציונלי, שאלת המשך השליטה בשטחים היא כמעט בלתי רלוונטית. בהווה אין אחיזתנו בהם תורמת ליכולתנו להרתיע מתקפה או להתגונן נגדה או להשיב עליה מנה אחת אפיים. הוא הדין לגבי התקפת טילים סוריים הנושאים ראשי-נפץ כימיים.

סיכום

מטרתו היחידה של מאמר קצר זה הינה לבדוק את השאלה אם ניתן להגן על מדינת ישראל בגבולות 1967 (עם או בלי תיקוני גבול קלים), ואם כן – כיצד. הוא מתעלם משאלות אחרות, כמו, למשל, השינויים המבניים שיהיה צורך לבצע בצבא. בין השאר יהיה צריך לחשוב על חיזוק חיל הים (כולל, מן הסתם, הקמת בסיסים מתאימים), פירוק חלק מעוצבות היבשה, מעבר לצבא קטן יותר, מעבר מגיוס כללי לגיוס סלקטיבי, פיתוח אמצעי לחימה חדישים וכו'.

למיטב ידיעתי, השאלה הנשאלת במאמר מעולם לא נידונה בציבור; אם כי סביר להניח שהיא, או חלקים ממנה, נבחנו במטכ"ל ואף בידי

ראשי ממשלות מסוימים בתקופות שבהן נראה היה כי הסכם עם הפלסטינים ועם סוריה נמצא בהישג יד. מסקנתי, המבוססת על מיטב המקורות הגלויים הקיימים היום בישראל ובעולם וכן על חוות דעתם המפורשות או המרומזות של אחדים מטובי המומחים, היא כי הדבר לא יהיה פשוט ואף לא זול. עם זאת, בהנחה שיבוצעו שינויים מסוימים בהיערכות, ובתנאי שיפותרו האמצעים הדרושים, השורה התחתונה היא חיובית. יתר על כן, אחדים מהשינויים שתוארו כאן – כגון מעבר לכלי-נשק מתוחכמים, העברת חלק מהכוח מהיבשה אל הים והקטנת הצבא על כל הכרוך בכך מבחינת מדיניות הגיוס של צה"ל – חייבים להתבצע ללא כל קשר לשאלת הנסיגה.

כאשר מדובר במתקפת מטוסים או טילים, יש להבדיל בין התגוננות סבילה להתגוננות פעילה. זו הראשונה, שחשיבותה גדולה מאוד, מאחר שהיא עשויה להפחית את מספר הנפגעים ואת היקף הנזקים, נמצאת בסמכותו של פיקוד העורף. תהיה מידת מוכנותה של ישראל למתקפה קונוונציונלית או בלתי קונוונציונלית אשר תהיה – מוכנות זו אינה מושפעת כהוא זה מהמשך אחיזתנו בשטחים.

השלב הראשון בהתגוננות פעילה מפני מתקפת מטוסים או טילים הוא התרעה. האחריות לכך נמצאת בידי חיל האוויר, המצויד לצורך זה בכמה מן האמצעים המתקדמים ביותר הקיימים כיום בעולם. ככל שניתן ללמוד ממקורות גלויים, ממוקמים אמצעים אלה בתוך גבולות 1967 ולא מחוצה להם. אלה שנמצאים מעבר לקו הירוק תצטרך ישראל להמיר – במקרה של נסיגה – בכדורים פורחים ובמטוסי התרעה. הדברים נכונים גם ביחס למטוסי היירוט והטילים נ"מ. אלה הראשונים יכולים לפעול רק מבסיסים הממוקמים בתוך הקו הירוק ולא בשום מקום אחר. לגבי אלה האחרונים, נראה שאין כוונה להציבם בשטחים.

אפשרות מעניינת העולה בהקשר זה, ושזוכה היום לתשומת לב רבה בספרות המקצועית העולמית, היא הקמת מערך נגד מטוסים ונגד טק"ק שיתבסס לא על היבשה, אלא

על ספינות. סיכויי ההצלחה של תוכנית כזאת דווקא גדלים בשל היות המזרח התיכון איזור קטן, יחסית. כבר היה שר בישראל, ודווקא מאלה המתנגדים בחריפות לכל נסיגה שהיא, שטען כי סירת אמריקנית אחת עם מערכת נ"מ מדגם Aegis, שתשייט בחלקו המזרחי של הים התיכון, תוכל לספק לישראל הגנה נגד טילים שיבואו לא רק ממזרח, אלא גם ממערב, מכיוון

מצרים ולוב. אם יכול אותו אדם לחזות פתרון לבעיה, יוכלו לעשות זאת גם אחרים.

השאלה האחרונה שיש לשאול היא מה תהיה השפעתה של נסיגה לקווי 1967 על יכולת ההישרדות של בסיסי חיל האוויר ושל הימ"חים. התשובה היא כי הן הבסיסים והן הימ"חים עשויים להיקלע לטווח של ארטילריה או של קטיושות שישוגרו מעבר לגבולות. למעשה, אם נכונים הפרסומים בדבר הקטיושות ארוכות הטווח שבהן הצטייד חיזבאללה, נכון הדבר במידה מסוימת כבר היום. על האופן שבו ניתן ליצור עומק אסטרטגי מלאכותי במקרה של מתקפה קונוונציונלית כבר נכתב במאמר זה. נותר איפוא לבדוק את סוגיית ההרתעה מפני נשק לא קונוונציונלי, העלול להיות משוגר לעבר ישראל באמצעות מטוסים או טילים.

בסיסי חיל האוויר במתכונתם הנוכחית אינם ניתנים למיגון מפני טילים הנושאים ראשי-נפץ גרעיניים, שיצליחו

אחדים מהשינויים שתוארו כאן – כגון מעבר לכלי-נשק מתוחכמים, העברת חלק מהכוח מהיבשה אל הים והקטנת הצבא על כל הכרוך בכך מבחינת מדיניות הגיוס של צה"ל – חייבים להתבצע ללא כל קשר לשאלת הנסיגה

ברצוני להודות לרעייתי, דבורה לוי, על שהעלתה את הרעיון לדון בנושא הנידון במאמר זה.

